

GYŐRI RÓBERT

A területi revízió tudományos érvei

A MAGYAR FÖLDRAJZTUDOMÁNY NAGY-MAGYARORSZÁG MELLETT

Az első világháborút lezáró békekötések tárgyalóasztalainál nemcsak politikusok, diplomaták, hanem tudósok, mindenekelőtt geográfusok is helyet foglaltak. A földrajztudósokat a legtöbb érdekelt ország szakértői között az első sorokban találjuk, hiszen a békeszerződések legfontosabb vitatémái területi, földrajzi kérdések voltak. A tudós szakértők szerepe azonban az igazán lényeges kérdések eldöntésében nem volt jelentős, hiszen a területi rendezésről a politikai, hatalmi érdekek, illetve stratégiai megfontolások döntöttek, a tudományos érvek legtöbbször a már korábban megszületett döntések legitimálására szolgáltak. Ennek ellenére a tudomány embereinek igyekezetére nem lehetett panasz: a geográfusok mindegyik érintett országban a legkorszerűbb tudományos eszközöket vetették be nemzetük igazának bizonyítására. A hatalmas népszámlálási adatbázisokból könnyen értelmezhető mutatószámok, majd látványos, szuggesztív tematikus térképek készültek, mindenekelőtt nemzetiségi (a kor szóhasználata szerint „néprajzi”) térképek.

Nagyvárad

Kassa

Szabadka

A földrajztudósok a területi kérdések rendezését a kor legmodernebb földrajzi elméleteire épülő, komplex érvrendszerekkel próbálták alátámasztani. Az akadémiai földrajzban a 20. század elején a táj-földrajzi, regionális földrajzi elméletek váltak egyre népszerűbbé, amelyek az egyes tájak-vidékek természeti arculata (domborzata, talajadottságai, éghajlata stb.) és társadalmi jellegzetességei (települései, gazdasága, kultúrája) közti kölcsönhatásokat, összefüggéseket kutatták. Joggal gondolhatták, hogy ezen az alapon lehetséges az egyes vitatott területek hovatartozását eldönteni.

A BÉKE TUDOMÁNYA

A határmegvonások által érintett régiók, országok helyzetének feltárásában, sajátosságaik jobb megértésében a földrajzosok kulcsszerepet szántak ezeknek az elméleteknek, hiszen ezek éppen az összetett, sokféle elemből összeszövődő területi kérdésekre ígértek elfogulatlan választ. A tudósok

„hadra fogását” a tudomány vélt objektivitása is kívánatosá tette, hiszen a földrajz „a természet örök törvényeit”, „hideg igazságait” tudta szembeállítani a pillanatnyi politikai érdekek esendőségével. A geográfusok pedig a nemzetükért vállalt szolgálat mellett tudományterületük megerősödését és saját szakmai előrelépésüket remélhették a nagypolitikához kapcsolódástól.

A magyar földrajztudomány a háború során nem készült tudatosan a békekötésre, az ország területi épsége mellett érvelő első szakértői anyagokat csak az összeomlás küszöbén, 1918 őszén kezdték összeállítani. A behozhatatlan késedelmet a magyar geográfia magas minőségű tudományos anyaggal próbálta orvosolni: a *Földrajzi Közlemények* 1918 7–9. füzetében jelent meg *A Magyar Földrajzi Társaság szózata a világ Földrajzi Társaságaihoz* címet viselő közlemény. A Teleki Pál vezetésével összeállított, bő harmincoldalas tanulmány a legfrissebb táj-földrajzi irodalomra támaszkodva foglalt koherens rendszerbe minden olyan fontos földrajzi érvet, amelyet azután a két világháború közti

magyar földrajz fejlesztett tovább a revidió tudományos alátámasztásra.

Teleki már a háború előtt is a francia emberföldrajz híve és magyarországi népszerűsítője volt, ezért nem véletlen, hogy a tanulmányban a legtöbb hivatkozás a korabeli francia geográfusok munkáira történt. Emellett taktikai megfontolások is a francia elméleti bázis mellett szóltak: a legfontosabb tárgyalófélnek a franciák számítottak, és a magyar földrajzosok abban bíztak, hogy a francia tudományos eredményekre hivatkozás meggyőző érvelésnek számíthat Nagy-Magyarország fenntartása érdekében.

A bizonyítás során a magyar geográfusok rendre a természetföldrajzi egység eszméjéből indultak ki. „*Minden morfológiai, geológiai vagy tektonikai avagy orográfiai térképen Magyarország mint jól meghatározott kerek egység tűnik szemünkbe*” – fogalmaz a Magyar Földrajzi Társaság szózata. A Kárpát-medence világos természetföldrajzi választóvonalakkal rendelkező nagytáj, amelyet északon és keleten a Kárpátok koszorúja övez, nyugati határát pedig az Alpok nyúlványai jelö-

Koldusszegény volt mindenki * MENEKÜLTSORS

Én mindent elkövettem, hogy feljuthassak Budapestre. Szeptember 24-től október 5-ig jártam utána, hogy a megszálló oláh katonaság engedélyt adjon erre. De a Tiszán senkit sem akartak átengedni. Végül is elhatároztam, hogy szökve megyek át. Október 6-án vonattal eljutottam Szajolig. Itt kiszálltam, s táskámat a vonatban egy becsületes képű vasutasra bízta, s azután az oláh katonának által már megvizsgált kocsiba ügyesen ismét visszazöktem. Így jutottam át a Tiszán. Éjjel érkeztem Budapestre. Itt egy Törökszentmiklósról való tanárnál, Dankó Istvánnál töltöttem el az éjjelt, azután, másnap, október 7-én elhelyezkedtem Vira Anci nevű unokatestvérénél, aki akkor már Jiraszek Béla mérnök felesége volt. Azután a közoktatásügyi minisztériumban jelentkeztem, és szolgálati beosztást kértem.

Be is osztottak a Szabadoktatási Tanácshoz, de közben Teleki Pálnál járva, ő azonnal beosztott a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Irodájába, amelynek ő volt a vezetője. Itt mint földrajzi szakelőadó főleg a kartográfiai munkákkal kellett foglalkoznom. Sikerült a minisztériumban azt is elintéznem, hogy Virát beosztás szolgálatára a törökszentmiklósi polgári fiúiskolához. Ezt a hivatalos írást egy odamenő utassal be is tudtam küldeni neki. Most tehát ismét volt állása mindkettőnknek, csak azt nem tudtam, hogy kerülök újra össze családommal.

Lakáshoz úgy jutottam, hogy Fattinger Sándor régi egyetemi barátom segítségével elhelyezkedtem Újpesten a Főiskolai Szociális Telepen. Ő is itt lakott, s az volt a terv, hogy majd itt fogok végleg elhelyezkedni. Mikor Vira egy vasutas segítségével október végén fel tudott jönni meglátogatni, már itt laktam.

Új beosztásom közvetlenül Teleki Pál munkatársává tett. Főleg a béketárgyalásokhoz szükséges térképek készítése, azoknak a Magyar Földrajzi Intézetben való sokszorosításának irányítása volt a feladatom. Munkaköröm nagyon érdekes és nagyon változatos volt, de nem veszélytelen, mert Budapest oláh megszállás alatt volt, s ilyesmivel foglalkozni nem lehetett. Irodánk a királyi palota északnyugati szárnyának második emeletén volt. Velem egy helyiségben dolgozott Ezry Sándor, Teleki Pál személyi titkára, akiről később kitűnt, hogy az oláhoknak kémkedett, továbbá Kristóffy József, aki a második világháború előtt oroszországi követünk lett. Sok érdekes és nagynevű emberrel kerültem itt kapcsolatba, pl. Apponyi Albert, gr. Bethlen István, s együtt dolgoztam Kovács Alajossal, a Statisztikai Hivatal elnökével és még sok mással.

Helyzetem tűrhető volt. Délben a külügyminisztérium étkezőjében ebédeltem én is, az elképzelhető legszűkösebb módon. Koldusszegény volt mindenki. Ruházatom igen gyenge állapotban volt, felöltöm még Karánsebesen készült a háború végén egy elviselt és befutott katonaköpenyből, de ekkor mindenki rongyos volt. Legnagyobb gondom az volt, hogy családomtól október végétől kezdve teljesen el voltam zárva, mert az oláhok a Tiszán át még a postát sem engedték keresztül. Jól kerestem, mert tanári fizetésem mellett még pótlékot is kaptam a Béke-előkészítő Irodától, de családomnak semmit sem tudtam eljuttatni, holott tudtam, hogy nélkülöznek.

Fodor Ferenc: *Élettörténet*. In: Győri Róbert – Steven Jobbitt (szerk.): *Fodor Ferenc önéletrajza*. ELTE Eötvös József Collegium, Bp. 2016. 235–350. o. Az idézet helye: 323–324. o.

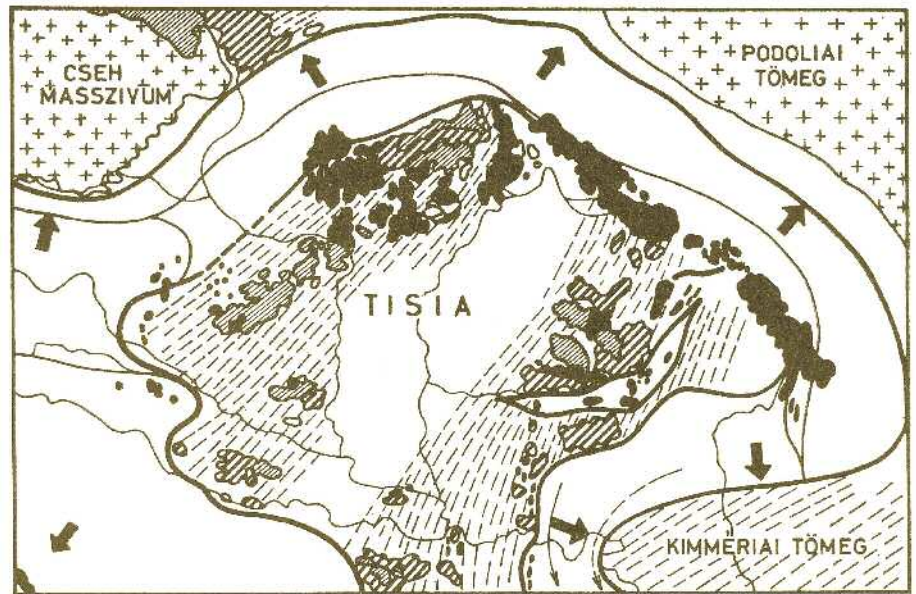
lik ki. A déli határ viszont természet-földrajzilag nem ennyire markáns, talán ez magyarázza, hogy a politikai határok is ezen a vidéken voltak a legbizonytalanabbak. A jól kirajzolódó határok nemcsak a medence domborzatában öltenek testet, hanem az éghajlat, a növény- és az állatvilág egységes jellegében is érvényesül a hatásuk.

TERMÉSZET- ÉS GAZDASÁGFÖLDRAJZI ÉRVEK

A természetföldrajzi egység gondolatát a 20–30-as években Prinz Gyula Tisia-elmélete mélyítette el. Az elmélet szerint a Kárpát-medence mélyén egy ősi, kristályos tömb, a Tisia-masszívum rejtőzik, amely körül mint kaptafa körül gyűrődött fel a Kárpátok. Prinz hangsúlyozta, hogy a természet – vagy a Gondviselés – évmilliókkal ezelőtt formálta ki a Kárpát-medencét egy ország tökéletes természeti alapjául, és ezt a földtörténeti időkből visszanyúló egységet nem tudják megbontani az időleges államhatárok. Igazat kell adnunk a Magyar Földrajzi Társaság szövegének: Nagy-Magyarország határai a korabeli domborzati és geológiai térképeken még akkor is szembetűnők, ha ezeken az államhatárok nincsenek feltüntetve, ugyanakkor azt sem szabad elfelejteni, hogy a természetes határok látványos megjelenését a választott ábrázolási technika nagyban elősegítette. A jól megválasztott ábrázolási forma Prinz Gyula földtörténeti térképének politikai földrajzi áthallásait is felerősíti (1. ábra).

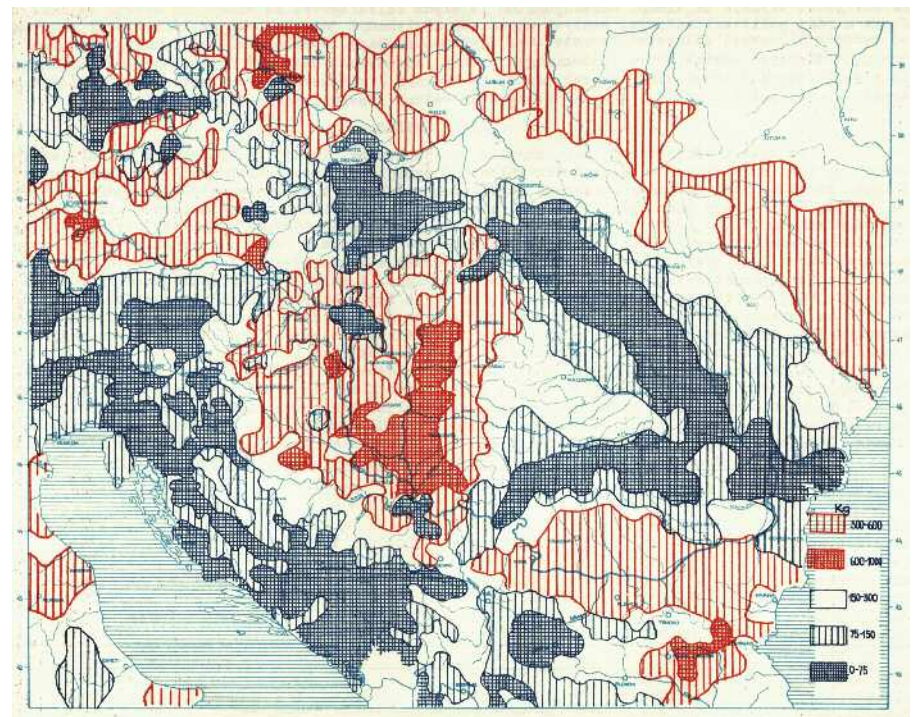
Különösen fontos szerepet szántak a magyar geográfusok a természetföldrajzi érvek sorában a vízrajzi egység gondolatának. A Kárpát-medence folyói ugyanis kevés kivételtől eltekintve a Dunába, annak is a történeti Magyarországra eső szakaszába torkollanak. Ez az előnyös hidrográfiai helyzet viszont az új határvonással rendkívül sérülékennyé vált, hiszen a magashegységi vízgyűjtőterületeken végrehajtott beavatkozások (a felszíntakaró megváltoztatása, erdőirtások) növelik az alföldi területeken az árvízveszélyt. A hegyekből induló, gyors lefutású árvizek elleni védekezést az is megnehezítheti, ha az információáramlás előtt új akadályok tornyosulnak.

A lehetséges következményeket drámai hangütésben fogalmazta meg a Magyar Földrajzi Társaság szövegében: „Az árvízvédelem és hírszolgálat egysze-

1 | A KÁRPÁT-MEDENCE ŐSI, KRISTÁLYOS MASSZÍVUMA, A TISIA-TÖMB

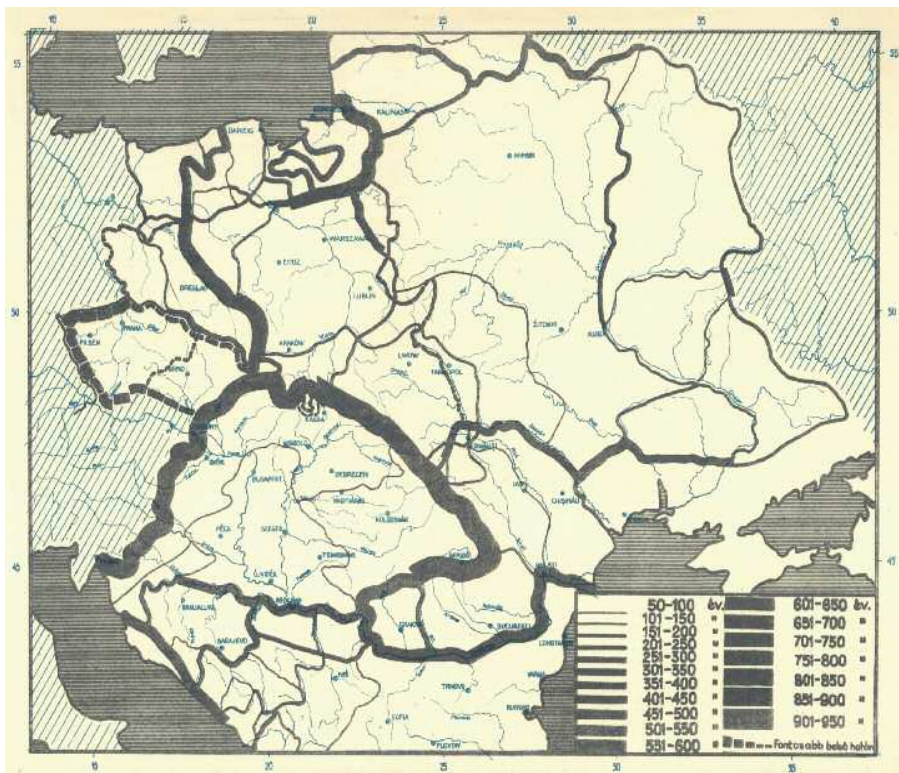
Forrás: Prinz Gyula: Magyarország földrajza. Danubia, Pécs, 1926. II. tábla
Jelmagyarázat: 1. Karbon redők | 2. Prekarbon masszívum
3. Mezozóos képződmény | 4. Eruptívum | 5. Karbon rögök

2 | MAGYARORSZÁG, A GAZDASÁGI TERMELÉSÜKBEN EGYMÁSRA UTALT, EGYMÁST KÖLCSÖNÖSEN KIEGÉSZÍTŐ TÁJAK HARMONIKUS EGYSÉGE. BÚZA- ÉS ROZSFEJADAG - FELESLEG ÉS HIÁNY.

Forrás: Rónai András (szerk.): Közép-Európa Atlasz. Gróf Teleki Pál Tudományos Intézet, Bp. – Balatonfüred, 1945. A Magyar Földrajzi Múzeum archívumából, Rónai András személyes ajándéka.

Jelmagyarázat: A fehéren hagyott területek a két kenyérmagból önellátóak, a pirossal színezett területeken felesleg, a kékkel színezetteken hiány mutatkozik.

3 | RÓNAI ANDRÁS „ÁLLAMHATÁR-TARTÓSSÁGI” TÉRKÉPE AZ EZERÉVES HATÁROK. AZ ÁLLAMHATÁROK TARTÓSSÁGA KÖZÉP-EURÓPÁBAN (1000–1920).

Forrás: Rónai András (szerk.): Közép-Európa Atlasz. Gróf Teleki Pál Tudományos Intézet, Bp. – Balatonfüred, 1945. A Magyar Földrajzi Múzeum archívumából, Rónai András személyes ajándéka.

rűen lehetetlenné válnék, ha Magyarország feldaraboltnék [...], mert az ellenségeink követelése alapján felosztott Magyarország Közép-Tiszájának és a szerb Alsó-Tiszájának népét a fenyegető árvíz-veszedelemtől a Bodrog és Hernád mellől a tót, a Latorca és Tisza mellől a rutén, a Visó, Szamos és Körös mellől az oláh kellene, hogy figyelmeztesse!”

Magyarország egységét nemcsak természeti földrajzi, hanem számos gazdaságföldrajzi megfontolás is támogatta. A magyar geográfusok a Kárpát-medencét gazdasági termelésükben egymást kölcsönösen kiegészítő tájak harmonikus egységének látták, olyan gazdasági térnek, amely táji sokszínűségének köszönhetően szinte az önelátásra is képes. A gazdasági érvelés a tájföldrajzi hagyománynak megfelelően természetföldrajzi alapokon nyugodott. Leegyszerűsítve a következő módon lehetne összefoglalni az elmélet lényegét:

A Kárpát-medence belső területe, az Alföld, a Kisalföld, a Dunántúl jelentős része domborzati, éghajlati és talajadottságainak köszönhetően a legfontosabb agrártermékekből, különösen kenyérgabonából saját lakosságát messze meghaladó népesség ellátását tudja fedezni. Ugyanakkor ezek a tájak fában, ásványkincsekben, energiahordozók-

A Kárpát-medence gazdasági egysége

Ha felütjük Európa történelmi térképének 10. századi lapját, s az akkori államalakulatokat összehasonlítjuk a 20. század eleji államalakulatokkal, egyetlenegy államot találunk rajta változatlan helyén, alakjában és nagyságában, a Kárpáti-medencét már akkor egyedül elfoglaló magyar államot. Rendkívül fontos politikai földrajzi tény ez, és erős bizonyíték e föld és a magyarság államalkotó erejének páratlan szimbiózisáról.

Még a legvilágosabb politikai földrajzi egységek is a legzavarosabb államalakulási képet mutatják tíz század előtt. Az Ibériai-félszigeten a Kordobai kalifátus, León, Navarra és a Spanyol örgrófság osztozkodtak. A 20. században földrajzilag igen kedvezően elhelyezkedett Franciaország területe akkor még kénytelen volt a mozaik-szerű részekből álló Burgundiának és a Német-római császárság egy részének is helyet adni. A Lombard-medence egy ál-lamban volt akkor a Germán-alfölddel, a

nagyobbik brit szigeten viszont három állam szorongott. Tehát sehol sem alakultak ki még a földrajzi és az állami harmóniák a Kárpát-medencén kívül. A magyar állam területének tíz század múltán való azonossága mellett még külön ki kell hangsúlyoznunk az évezred alatt való viszonylagos változatlanságát és tartósságát is. Ezt egyetlen európai állam sem tudja önmagáról bizonyítani.

Szent István államalkotásában aligha játszott még lényeges szerepet a medence gazdasági egység volta, hanem csak védelmi szempontok, annak felismerése, hogy a kárpáti kereten belüli terület a kárpáti erdőségek oltalmában könnyebben megvédhető, s az, hogy ez a tér egész és elégséges a magyar állam számára. A gazdasági egység sokkal később lett nyilvánvaló és felismert értéke ennek a medencének. A gazdasági egységé váló rendeltetésének felismerése már csak akkor történhetett, amikor az itteni vérségi tár-

sulásból alakult nemzet kiegészült a különféle fajú és nyelvű népek csoportjává, amely ebben a medencében együtt megtalálta gazdasági szükségletei közös kielégítésének lehetőségeit. Ettől kezdve kétségtelenül a gazdasági egység is államalkotó erői között szerepelt a Kárpát-medencének.

Amikor a medencén belül viszont az egyetlen nemzeti állameszme helyett több nemzeti állameszme támadt, ezek lettek győztesek a közös gazdasági állameszmevel, illetve gazdasági érdekekkel szemben, s ezek a nemzeti eszmék erőt vettek az egész medence közös védelmi potenciáin is. A Kárpáti-medence tehát elvesztette a benne élő népek előtt a megbonthatatlan-sághoz kötött közös védelmi és gazdasági vonzóerejét.

Fodor Ferenc (1946): A magyar lét földrajza. MTA Könyvtár Kézirattár, Ms 10739/I. szöveg, 689. o., Ms 10739/II. ábrák. 440–441. o.

ban szegények és ipari nyersanyagok behozatalára szorulnak. Emiatt a hegyvidéki peremterület és medence síkvidéki középső része között egyfajta természetes munkamegosztás és árucseré alakult ki, amelynek megbontása nemcsak a magyarság, hanem a Kárpát-medence nem magyar ajkú nemzetiségei számára is kifejezetten káros.

A két világháború között a gazdaságföldrajz mellett a revíziós propaganda is sokszor visszatért ehhez a gondolatához – a Magyarországtól elcsatolt hegyvidéki lakosság éhezésének rémképét felfestve. A Kárpát-medence tájainak gazdasági egymásrautaltságát a tudomány eszközeivel leghatásosabban talán a *Közép-Európa Atlasz* gazdasági térképei szemléltetik (2. ábra).

HÁZ, FALU, VÁROS

A természetföldrajzi és gazdaságföldrajzi elgondolásokkal összhangban álltak a településföldrajzi érvek is. A századelő földrajztudománya a városok kialakulásában, a városok térbeli helyének „kijelölésében” fontos szerepet tulajdonított a tájhatároknak. Minden egyes táj a saját természeti adottságaihoz alkalmazkodó gazdasági termeléssel rendelkezik, és termékeit a tájhatárokon kialakult vásárvonalakon cseréli ki. Ezeknek a vásárvonalaknak a legenergiusabb, közlekedésileg legjobb helyzetű pontjain alakulnak ki a városok.

A Kárpát-medence legmarkánsabb vásárvonala a hegyvidék és a síkvidék határán fut, a városokat pedig a hegyvidékről a folyóvölgyekben, szorosokban kifelé futó utak mentén találjuk. Ilyen városok például az Erdélyi-középhegység és az Alföld találkozásánál Nagyvárad, Arad vagy az Alpokalja és a Kisalföld határán Sopron. Magyarországon a hegyvidék és a síkság tájhatára sokszor nyelvi, nemzetiségi határ is, maguk a tájhatárra települt városok gyakran többnyelvűek. Ezért a nyelvhatárhoz igazodó országhatár esetén eldönthetetlen, hogy ezek a városok melyik tájhoz, melyik országhoz tartozzanak. A hosszú idő alatt, szerves fejlődés során kialakult településhálózati rendszerbe történő drasztikus beavatkozás további károkkal jár – érveltek a magyar geográfusok. Az országhatár szélére szorult városok vonzáskörzete féloldalas lesz, ez egyrészt a városok gazdasági stagnálásához, másrészt a központ nélkül maradt, piacukat veszített falvak sorvadásához vezet.

Magyarország soknyelvűségét természetesen a magyar földrajztudósok sem vitatták, viszont azt vallották, hogy a magyarok és a nemzetiségek közti nyelvhatár nem képezheti az országhatár alapját. A nyelvhatár ugyanis a legtöbb vidéken nem éles vonal, hanem egy széles, vegyes lakosságú, nyelvszigetekkel tarkított zóna vagy egyenesen többnemzetiségű falvak övezete. Míg a magyarság zöme egy nagyobb és egy kisebb tömbben él a Kárpát-medencében, addig a nemzetiségi területek felszabdaltak, mozaikosak. Még ott is, ahol a nemzetiségi lakosság többséget alkot (pl. a Felföld északi megyéiben a szlovákok, Erdély és a Partium jelentős területein a románok), településterületük foltjait rendre lakatlan hegyvidékek szakítják meg. Ezt az álláspontot meggyőzően támasztotta alá Teleki Pál híres „néprajzi” térképe, a *Carte rouge*. A területi integritás megtartását célzó térkép nemcsak az egyes nemzetiségek térképi színének taktikus megválasztásával, hanem a lakatlan területek hangsúlyozásával is törekedett a magyarság súlyának „vizuális” erősítésére.

A Kárpát-medence egységét a magyar geográfia természetföldrajzi és társadalomföldrajzi indokokkal egyaránt alátámasztotta. A komplex érvelésben a történelemnek is fontos szerep jutott, hiszen a táji egységet kézzelfoghatóan bizonyította, hogy a nagytáj évszázadokon át egybeesett a Magyar Királyság területével. A magyar politikai földrajz a két világháború között sokféle frappáns statisztikai eljárással, egyszerűbb és összetettebb mo-

dellekkel, ábrákkal vetette össze Nagy-Magyarország, illetve a mesterségesen létrehozott Csonka-Magyarország, Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia adottságait. Ezek közé tartozott Rónai András „államhatár-tartóssági” térképe is, amely – a déli országhatár kivételével – a történeti magyar határban találta meg Közép-Európa legstabilabb államhatárát (3. ábra).

Az 1920-as, 1930-as években a magyar földrajz számos ponton kapcsolódott be a területi revízió ügyébe. Egyrészt biztosította a revíziós törekvések számára a tudományos munióit, másrészt az iskolákban is ébren tartotta Nagy-Magyarország gondolatát, és szerepet játszott a revíziós eszme bel- és külföldi népszerűsítésében. A korabeli magyar közgondolkodásban a földrajz nem csupán intézményesen töltött be fontos szerepet: a földrajzi diskurzus a korábnál sokkal erősebben átjárta a mindennapokat, hiszen a nemzeti tér védelme alapvetően területi földrajzi téma volt. A földrajzi szimbólumok nagyon sok formában jelentek meg a tankönyvekben, az újságokban, a beszédekben, a kor operettjeiben, nótáiban, a közterek megformálásában, átalakításában stb. Nemcsak a földrajztudományt járta át a revíziós diskurzus, hanem a revíziós közbeszéd is a földrajzon alapult. ♦

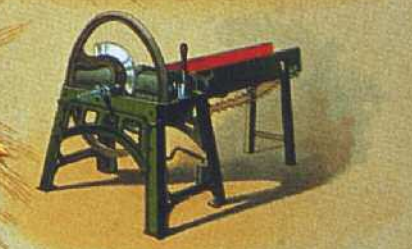
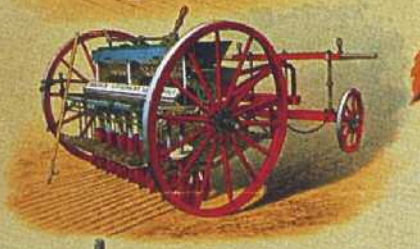
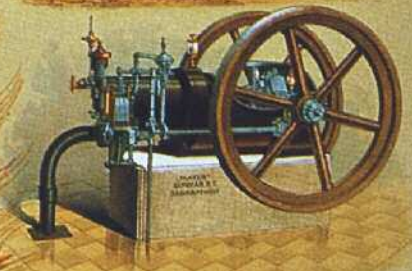
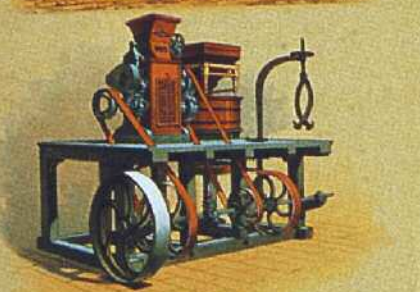
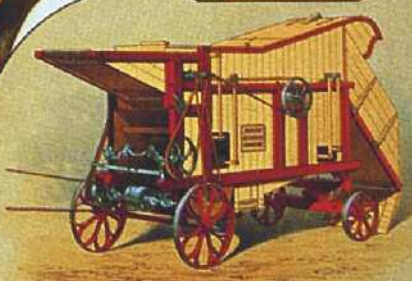
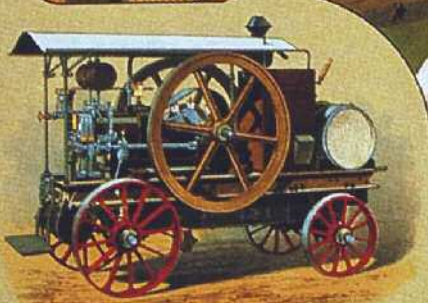
Győri Róbert geográfus,
tanszékvezető docens,
ELTE Társadalom-
és Gazdaságföldrajzi Tanszék

MAYER "GÉPGYÁR

VAS-ÉS FÉMÖNTÖDE

RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG SZOMBATHELY

ALAPÍTTATOTT 1850

FIÓK =
RAKTÁR:

BUDAPEST
V, LIPÓT-KÖRÚT 15.

